

דקדוקי מילים וטעמים וחלקם בעלי שינוי משמעות והדרכה לקורא בפרשת האזינו ובהפטרה ובראשון של וזאת-הברכה

לב א וְאִדְבָּרָה: העמדה קלה בוא"ו למנוע הבלעת האל"ף החטופה

לב ג הָבֹהֶּ גְדֹל: המילה הָבֹה מלרע, הטעם לא נסוג

לב ד פִּעֵלֹ: הפ"א בקמץ גדול, העי"ן בחטף קמץ. כִּי כָל-דִּרְכָּיו: תיבת כִּי מוטעמת בטעם מרכא, ואין לצרף לה את תיבת 'כל' כאילו כתוב כִּי-כָל

לב ה שַׁחַת לוֹ לֹא בָּנִיו מוֹמִם

גם כאן יש להזהר מלהתעכב על התביר יותר מדי

לב ו הִלָּה: הה"א מילה נפרדת מחוברת ל-'לה" ומנוקדת בפתח ה, הלמ"ד אחריה בשווא נח, והאל"ף (של הויה המבוטא כאדנות) בחטף פתח א. הִלָּאֲרֵנִי. וִיכַנְנֶה: הכ' הסופית אינה דגושה

לב ז עליית שני

וַיִּגְדֹּד: הדל"ת בשווא נח עקב ההטעמה². וַיֹּאמְרוּ לָךְ: טעם נסוג אחור ליו"ד

לב י יִסְבְּכֶנָהוּ: ב"ת ראשונה בשווא נע והנ"ן בשווא נח. יִצְרֶנָהוּ: היו"ד בחירק חסר, אחריה צד"י מודגשת ובשווא נע והנ"ן בשווא נח; בשתי המילים יש להזהר מהבלעת הה"א לב יא כְּנָשָׁר: הכ"ף בשווא לא בפתח. יִרְחֹף: החי"ת בצירי לא בסגול

לב יג עליית שלישי

עַל-בְּמֹתֵי אֶרֶץ: טעם נסוג אחור לב"ת המנוקדת בקמץ רחב. וַיֹּאכֵל: הוא"ו בפתח ובמלרע. שָׁדִי: שי"ן שמאלית. וַיִּנְקֶהוּ: הי' בצירי ודגושה ולא בשווא

לב טו כָּשִׁיתָ: שי"ן שמאלית. אֵלֹהֶי: עיין פסוק יז

לב יז אֵלֹהֶי: הה"א בפתח גנובה" ובמפיק. יש המבטאים אותה כאילו יש אל"ף לפני הה"א והיא מנוקדת פתח: אֵה והה"א במפיק. יש המבטאים אותה כאלו יש ו' (הנקראת כ-w באנגלית) לפני הה"א וה' מנוקדת פתח: אֵלוֹהֶי (elawah) והה"א במפיק. לכל הדעות הקורא אותה: אלו-ה' ה' פתוחה ha, משתבש³. שְׁעָרוֹם: שי"ן שמאלית

לב יח יִלְדֶּךָ: הלמ"ד בקמץ רחב הדל"ת בשווא נע. מְחַלְלֶךָ: למ"ד ראשונה בשווא נע והכ"ף בסוף רפויה

לב יט עליית רביעי

לב כ תִּהְפֹּכֶתָ: הה"א בשווא נח

לב כב וַתֹּאכֵל אֶרֶץ: הטעם נסוג לתו"ו

לב כד וּלְחָמֵי רֶשֶׁף: טעם נסוג אחור לחי"ת

לב כז רָמָה: במלעיל

לב כח אֶבֶד הבי"ת בפתח בשאר מקומות במקרא בצירי

¹ הפרשה נקראת בשנת פג אבל ממשיכה את הפרשיות משנת פב

² אע"פ שקדמה לה תנועה גדולה. מצאנו תנועה גדולה מוטעמת לפני חטף, ולפני שווא בנסוג אחור, ולפי המנחת שי בשם ערוגת הבושם גם השווא הזה הוא נע [בפסוק הזה נח לכל הדעות].

³ יש להזהר משמועות בשם גדולי תורה שלא דקדקו או אפילו ממש שייבשו במבטא מילים מסוימות. כאן מובא מה שנכון. מעשה רב זה או אחר גדול ככל שיהיה לא יערער את הדברים

לב כט עליית חמישי

לב לב אֶשְׁכֶּלֶת: האל"ף בפתח ולא בסגול

לב לו (עליית ששי באשכנז מערב)

כִּי-אֶזְלֹת יָד: טעם נסוג אחור לאל"ף בקמץ גדול והזי"ן אחריה בשווא נע

לב לח וְעֶזְרָכֶם: העי"ן בשווא נח והזי"ן אחריה בשווא נע כדין שני שוואים רצופים

לב לט רָאוּ | עֲתָה מונח לגרמיה ומיד לאחריו רביע⁴

לב מ עליית ששי

וְאֶמְרָתִי: מלעיל הטעם במ"ם

לב מא וְתֹאחֲזוּ: הוא"ו בשווא נע

לב מב אֶשְׁכִּיר: שי"ן ימנית (לשון שְׁכָרוֹת)

לב מד עליית שביעי

לב מה וַיִּכַּל מֶשֶׁה: כך היא ההטעמה ולא בזקף

לב מח מפטיר

לב נ בָּהֶרֶל אֲשֶׁר אֶתָּה עֲלֶה שְׁמָה:

תיבת בָּהֶר בפשטא. וְהֶאֱסֹף: סמ"ך בצירי ובמלרע, הטעם בסמ"ך. וַיֵּאֱסֹף: במלעיל וסמ"ך סגולה

הפסרת האזינו שמואל ב כב:

ב וּמִפְלִטִי-לִי: הלמ"ד רפויה ללא דגש, ובשוא נח.

ג אֶחָסֶה-בּוֹ: העמדה קלה באל"ף בגלל הגעיה, הבי"ת בדגש חזק מדין דחיק

ו מְקִשֵּׁי מוֹת: הטעם נסוג למ"ם

ח כִּי-חָרָה לִּי: טעם נסוג אחור לחי"ת

כב חֲשֶׁרֶת-מִים: יש לקרא את השי"ן בשוא נע⁵

טז אֶפְקִי יָם: טעם נסוג אחור לפ"א

כ חֲפֹץ בִּי: טעם נסוג אחור לחי"ת

כט יִגְיָה: הה"א במפיק, מלשון נגה⁶. חֲשָׁכִי: החי"ת בקמץ קטן והכ"ף בדגש קל

לח וְאֶשְׁמִידֶם: הוי"ו בקמץ

לט וְאֶכְלֶם וְאֶמְחָצֶם: בשתייהן הוי"ו בקמץ

מא וְאֶצְמִיתֶם: הוי"ו בקמץ

מג וְאֶשְׁחַקֶם: הוי"ו בשוא

מה יִשְׁמְעוּ לִי: טעם נסוג אחור לשי"ן

מד וְתִפְלֹטְנִי: הלמ"ד דגושה, ולכן השוא נע

תחילת וזאת הברכה:

⁴ יש שאינם רואים בזה לגרמיה, אלא מונח ופסק

⁵ החטף המופיע בחלק מהדפוסים אינו אלא להורות על הנעת השווא

⁶ אחד מחמשת השורשים שהה"א שורשית ובמפיק והם בראשי תיבות ג"ן כת"ם: ג.ב.ה, נ.ג.ה, כ.מ.ה, ת.מ.ה, מ.ה.מ.ה

לג ב מְרַבֵּבֶת: הַבִּי"ת הראשונה בשוא נח⁷, כן הדבר גם בהמשך פס' יז. אֲשַׁדֶּת: לפי הקרי הן שתי מילים

לג ג מְדַבְּרֵתִיךָ: הַבִּי"ת בשוא נע עקב הדגש

לג ה וַיְהִי בִישְׁרוֹן מֶלֶךְ: טעם טפחא בתיבת בִּישְׁרוֹן⁸

רְאִשֵׁי עָם: טעם נסוג אחור לר"ש

לג ו וְאֶל-יָמֶת: המ"ם בחולם

לג ז לַיהוּדָה: הלמ"ד בחירק מלא, היר"ד הינה חלק מהחירק ולכן אין בה ניקוד

לג ח שְׁנֵי בַמִּנְחָה שַׁבָּת

וּלְלֹנִי: הלמ"ד הראשונה בשוא נח. בְּמִסָּה: הַבִּי"ת בשוא לא בפתח

לג י מִזְבְּחֶךָ: הַבִּי"ת בשווא נע ולא בקמץ או פתח

לג יג שְׁלִישֵׁי בַמִּנְחָה שַׁבָּת

לג טו הַרְרֵי-קָדָם: הר"ש הראשונה בשוא נח⁹

לג טז שְׁכָנִי: הטעם בנו"ן מלרע

לג יז הַדָּר: הדל"ת בקמץ. וְהֵם אֲלֵפֵי מְנִשָּׁה: תיבות אילו לרוב מופיעות בראש העמוד האחרון, היות והרבה קוראים יודעים אותם בעל פה ישנם רבים שאינם מקפידים לקוראם מתוך הקלף ואומרים אותם בעל פה¹⁰

הרב גור אריה צור נר"ו.

הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֶדְבָּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי-פִי

לְעוֹמְקוֹ שֶׁל מִקְרָא יִרְמוֹז הַפְּסוּק כִּי שִׁירַת הָאֲזִינוּ הִיא כַּעֵין שִׁירָה שֶׁל תּוֹכַחָה וְאֵהָבָה הַמְשׁוֹלְבוֹת זֶה בְּזֶה, בְּבַחֲנִית אֵת אֲשֶׁר יֵאָהֵב יְיָ וְיִזְכָּיִחַ (משלי ג, יב). ולעתים בהסתר ולעתים בגלוי.

וְתִהְיֶה הַהֶאֱזָנָה וְהַדִּיבּוּר כְּתוֹכָהּ, וְהַשְׁמִיעָה וְהָאֲמִירָה כְּגִילּוֹי אֵהָבָה.

הַהֶאֱזָנָה וְהַדִּיבּוּר כְּתוֹכָהּ, כְּדֶרֶךְ שֶׁנִּגְשׁ יְהוּדָה לְיוֹסֵף לְהוֹכִיחוֹ בְּאִמְרוֹ יְדַבֵּר-נָא עִבְדְּךָ דְּבָרִי בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי.

וְהַשְׁמִיעָה וְהָאֲמִירָה כְּאֵהָבָה, כְּדֶרֶךְ שֶׁאִמְרָ דּוֹד הַמֶּלֶךְ (תהלים קלח ד) יוֹדֵנֶךָ ה' כָּל מַלְכֵי אֶרֶץ כִּי שָׁמְעוּ אִמְרֵי פִיךָ:

וּכְפִירוֹשׁ מְצוּדַת דּוֹד שֵׁם: כֹּאשֶׁר שָׁמְעוּ אִמְרֵי פִיךָ שֶׁאֵתָה מִקְבֵּל שְׁבִים אִזּוּ יוֹדֵנֶךָ. וְכוֹוֹנָתוֹ לִפְנֵי הַנֶּלֶם שֶׁמִּקְבֵּל אֵת הַשְּׁבִים מֵאֵהָבָה. עַד כִּדִּי שֶׁהַזְדוּנוֹת נִהְפְּכִים לְזִכּוּיוֹת, אִזּוּ יוֹדֵנֶךָ.

וְיִרְמִזּוֹן הַשָּׁמַיִם לְרוּחָנִיּוֹת, אֲשֶׁר תֹּאזִין לְתוֹכָהּ וְאֵף כִּי בְּדִיבּוּר קִשָּׁה, וְתִשְׁאֹר בְּטִהְרָתָהּ. וְתִרְמִזּוּ הָאָרֶץ לְגִשְׁמִיּוֹת, אֲשֶׁר בְּשִׁמְיעַת אִמְרֵי נֶעַם תִּתְרַצֶּה וְתִבּוֹא עַל תִּיקוּנָהּ.

⁷ יתכן שמי שחושש מהבלעת אות רשאי לקראו נע. בחלק מהחומשים כולל קורן הבי"ת מנוקדת בטעות בחט"ף פתח אך המקום היחיד בתורה ששווא זה הוא נע הוא בפרשת בהעלתך "ובנחה יאמר... רבבת אלפי ישראל"

⁸ רבים הקוראים ההולכים בעקבות השיר ומשבשים את ההטעמה ע"י הטעמת תיבת 'ויהי' בטפחא ומדגישים את הבי"ת. השיר גורם לשיבוש נוסף: קוראים בישורן מלעיל.

⁹ אין להשגיח בחטף בתנ"ך קורן ודומיו

¹⁰ בעיה נוספת: הצבור מצטרף לקורא בסיום הזה ועלולים להחסיר את סוף הפרשה מהשמיעה מהקורא... והערה נוספת: לפעמים הקורא הוא גם הגבאי מחלק העליות בעיקר בשני וחמישי. קורה שהוא קורא את המילים האחרונות בעל פה תוך שהוא מחפש את העולה הבא...

ואשר על כן העיד בהם את השמים לקבל דרך דבור קשה את התוכחה, ואת הארץ לקבל דרך ריצוי ושמיעה באהבה, כי כן לשון הארץ מלשון ריצוי. ויכנסו הדברים בלבבות בני ישראל, הכל לפי דרך המקבלים, עתים באהבה מסותרת ובתוכחה גלויה, ועתים בתוכחה מסותרת ובאהבה גלויה, עד אמרם אנו ליה ועינינו ליה.

והיינו מה שנאמר בפר' וילך וידבר משה באזני כל-קהל ישראל את-דברי השירה הזאת עד תמם. וכמו שהובא שם בלעומקו של מקרא בשם היהודי הק' מפשיסחא, עד תמם של ישראל, שנזכרים בראש הפסוק, שלימדם וחזר ולימדם בתוכחה המשולבת באהבה, עד שנהיו כל קהל ישראל תמימים.

זרע שמשון הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. בגמרא תענית (יא.) אל אמונה ואין עול, כשם שנפרעים מן הרשעים בעוה"ב אפילו על עבירה קלה שעושים, כך נפרעים מן הצדיקים בעוה"ז על עבירה קלה שעושים. והקשה המהרש"א האידך ילפינן דין של הצדיקים בעוה"ז מדין הרשעים בעוה"ב הלא אדרבה, יותר היה ראוי לומר כשם שנפרעים מן הצדיקים בעוה"ז דזה דבר שאנו רואים בעינינו שהם נענשין בעוה"ז כך נפרעים מן הרשעים בעוה"ב אף שאין אנו רואים דבר זה, מ"מ נלמד אותו מדין הצדיקים.

וי"ל דמצינו שהנביאים נתקשו על שלות הרשעים דירמיה אמר מדוע דרך רשעים צלחה (ירמיהו יב, א), אסף אמר "כי קנאתי בחוללים שלום רשעים ארצה (תהלים עג, ג)". הרי דהסברא נותנת שלרשעים יהיה עונש ויסורין אף בעוה"ז כדי לתרץ שאלת הנביאים יש לומר שהקב"ה משלם להם שכר על איזו מצוה שעשו בעוה"ז כדי לטורדן מן עוה"ב כדכתיב "ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו ורש"י שם (דברים ז, ט), ומהשכר שמקבלים בעוה"ז אנו למדים דכל שכן שיהיה לרשעים עונש גמור לעוה"ב, שהרי נקראו "שונאים" של מקום.

ולכן אמרו "כשם שנפרעים מן הרשעים בעוה"ב" ובוזה מתיישב כוונת המאמר הנ"ל כשם שנפרעים מן הרשעים לעוה"ב אפילו על עבירה קלה שעושים, שהרי נקראו "שונאים" של מקום, לפי שאינו עתיד לרחם עליהם כלל לעתיד לבוא, כפי שאנו למדים מהפסוק "ומשלם לשונאיו" כך נפרעים מן הצדיקים בעוה"ז על עבירה קלה שעושים ואף, על עבירה קלה שעושים ואע"פ שהיה לנו סברא לומר הואיל שהם אוהבים להקב"ה לא היה לו להקב"ה לדקדק כ"כ אחריהם, שכן דרך האוהבים שלא להשגיח על כל דבר, לכך אמר הכתוב "אל אמונה ואין עול" שהוא מעניש אף לצדיקים.

דרשת שחת לו לא בגני מומם

פירש רש"י שחת לו לא וגו'. כתרגומו חבילו להון ולא ליה כלומר השחיתו לעצמם ולא לבוראם.

וכן פירש רש"י, שחת לו וגו'. כתרגומו חבילו להון ולא ליה. ומוסיף רש"י: בגני מומם, בניו היו, והשחתה שהשחיתו היא מומם: בגני מומם – מומם של בניו היה, ולא מומו. ובשימת לב, רש"י בפירושו לא שינה דבר מתרגומו של אונקלוס, ולכאורה היה צריך להסתפק בכך, כפי שמפרש פעמים רבות: כתרגומו. ומדוע לא הסתפק בכך, אלא פרט והסביר את תרגומו באר היטב. ועוד שהיה יכול לקצר ולומר כתרגום: השחתה שהשחיתו היא מומם ולא מומו. ומדוע האריך בפירושו.

ויש לומר, שרש"י טרח כאן להטעים היטב בכל אופן שהוא, שלא יעלה על דעת המינים והכופרים לפרש את הפסוק לכאורה כפשוטו: שכביכול ח"ו ההשחתה שהשחיתו בניו היא כלפי מעלה, כגון: שחת לו, ולא לעצמם. כאילו לא מומם של בניו היא ההשחתה. לכן לא הסתפק רש"י בתרגום שהביא אלא גם פירש באר היטב, שהשחתה שהשחיתו היא לא כלפי מעלה, אלא לעצמם הרעו והשחיתו. וכן יוכיחו הטעמים: התביר והטיפחא:

שְׁחַת לֹא, לֹא – בַּתְּבִיר, לֹא – בְּטִיפָחָא.

הַטַּעַם תְּבִיר בְּמִלָּה לֹא, יוֹכִיחַ שֶׁהוּא קִצֵּת בְּפָנֵי עֲצָמוֹ. אִמְנֵם אֵין הוּא מִפְסִיק בְּרֵמָה שֶׁל טִיפָחָא אוֹ אֶתְנַחְתָּא וּבִודָאֵי לֹא שֶׁל סוֹף פְּסוּק, אֲךָ יֵשׁ בּוֹ עֲצִירָה מִעֲוֹדָנָתָא. לֹמַר שֶׁהָעַם שְׁחַת לֹא, לֵעֲצָמוֹ.

וְלֵאחֲרָיו תְּבוּא הַטִּיפָחָא: לֹא, לְהַדְגִּישׁ בִּיתֵּר שֶׁאֵת שֶׁהַשְּׁחַתָּה הִיא לֹא לְהַקְבִּי"ה. וְאִכֵּן, לְאַחֲרָיו יִדְגִּישׁ הַפְּסוּק שׁוֹב, פַּעַם שְׁלִישִׁית, שֶׁהַמוֹם שֶׁעָשׂוּ בְּנֵי, הוּא לֵעֲצָמָם. שְׁנֵאמַר בְּגִיז מוֹמָם, בְּטַעֲמִים מְחֻבְּרִים.

וְלֵעֲוֹמְקוֹ שֶׁל מִקְרָא יֵאָמֵר, שְׂרַשׁ"י רָאָה עַד כְּמָה טָרַח וְכָתַב לֵה קִרָּא, לְהוֹצִיא מִיָּדִי סֶפֶק מִלְּבָם שֶׁל הַכּוֹפְרִים, שֶׁאֵין פְּגִיעָה ח"ו בְּקַב"ה אֲלֵא בְּמִשְׁחִיתִים לֵעֲצָמָם, לְכֵן טָרַח גַּם בְּפִירוּשׁוֹ לְהַסְבִּיר וּלְהַטְעִים הָעֲנִיִּין מְכַל צִדְדֵי.

וְעַל דֶּרֶךְ הַצַּח, יִדְרֹשׁוּ לְכָאן הַטַּעֲמִים בְּשִׁמוּתָם. לֹמַר מָה שְׁמוּטָעִם לֹא בְּטַעַם תְּבִיר, כִּי תְּבִיר הוּא לְשׁוֹן שְׁבִירָה בְּתִרְגוּם מֵאַרְמִית, וְמָה שֶׁרָצוּ לְשַׁבֵּר וּלְהַשְׁחִית ח"ו כְּלָפִי מַעֲלָה, נִשְׁבְּרָה בְּזֶה רוּחַם שֶׁלֵּהֶם. שְׁחַת לֹא – לֵעֲצָמוֹ, אֵת עֲצָמוֹ שֶׁבֶר הַמִּשְׁחִית, אֵת רוּחוֹ שֶׁל עֲצָמוֹ.

וְמָה שְׁמוּטָעִם לְאַחֲרָיו בְּטִיפָחָא, לֹא, לֹמַר שֶׁכְּטַפַּח מְבַדִּיל בֵּין לוֹ וּבֵין לֹא, שֶׁהֵם נִשְׁמָעִים כְּאַחֵד. וְרַק הַטַּעַם טִיפָחָא, הַמִּפְסִיק, יוֹרָה שֶׁאֵין זֶה כֹּה.

וְמָה שְׁנוֹהֲגִים לְקִרְוָא לְטִיפָחָא גַּם טָרַחָא, יֵאָמֵר עַל דֶּרֶךְ הַצַּח שֶׁטָרַח הַכְּתוּב לְהַטְעִים כְּאֵן בְּטָרַחָא, שֶׁלֹּא יִטְרִיחוּ לְהַקְבִּי"ה בְּהַבְלִי שׁוֹא, אֲלֵא יִבְּאוּ בְּטַעֲנוֹת אֶל עֲצָמָם, כִּי מוֹמָם הוּא זֶה וְלֹא מוֹמוֹ ח"ו.

וְעַל דְּבַר טָרַחָא זֶה שֶׁטָרַח וְכָתַב לֵה קִרָּא, טָרַח רִשׁ"י לְבַאֵר הֵיטֵב שֶׁטָרַחוּ לְחִינָם לְהַבִּיא עַל עֲצָמָם אֵת מוֹמָם.

וְמָה שְׁמוּטָעִם בְּמִלִּים בְּגִיז מוֹמָם, בְּמוֹנַח אֶתְנַחְתָּא, שֶׁהַמוֹם הַזֶּה שֶׁכְּבִיכּוֹל חֲשָׁבוּ הַרְשָׁעִים לְהַטִּיחַ כְּלָפִי מַעֲלָה, מוֹם זֶה מוֹנַח בֵּהֶם בְּעֲצָמָם בְּאַתְנַחְתָּא שֶׁאֵין אַחֲרֵיהֶם הַמִּשְׁדָּךְ אֲלֵא עַד שִׁיפְסִיקוּ לְהִיטֵב דְּוָר עֲקָשׁ וּפְתִלְתֵּל.

וְיֵשׁ לִיתֵּן אֵת הַדַּעַת, וְלְהַבִּין כִּי צִדַּד יִגִּיעוּ בְּנֵי שֶׁל מְקוֹם לְעַבְרֵי פִי פַחַת כְּמַעַט רִדַּת שְׁחַת, עַד כִּי שְׁחַת לֹא בְּגִיז מוֹמָם.

וְלֵעֲוֹמְקוֹ שֶׁל מִקְרָא יֵשׁ לֹמַר שֶׁנִּרְמַז בְּפְסוּק עֲצָמוֹ בְּאִמְרוֹ לֹא. וְהוּא כְּתִיב וּקְרִי בְּמִזְמוֹר לְתוֹדָה פֶּרֶק ק' בִּתְהִלִּים: [פְּסוּק ג'] דַּעַן כִּי ה' הוּא אֱלֹהִים הוּא-עָשָׂנוּ (וְלֹא) וְלֹא אֲנַחְנוּ עָמָּנוּ וְצִאֵן מִרְעִיתָהּ:

וּבְשִׁימָת לֵב: כְּתִיב וְלֹא, וּקְרִי וְלֹא. הוּא עָשָׂנוּ, הוּא עָשָׂנוּ וְעָשָׂה לָנוּ כָּל טוֹבוֹתֵינוּ, וְלֹא אֲנַחְנוּ. וּמִשִּׁיגִיעַ לְהַכְרָה זֹאת, אִזּוּ יִהְיֶה הָאָדָם לוֹ וּלְחִלְקוֹ שֶׁל הַקְּב"ה, כְּפִי הַקְּרִי: וְלֹא אֲנַחְנוּ. וְזֶה הִיא הַכֶּרֶת הַטוֹב הַנִּרְצִית. שֶׁמִּתְבּוֹנֵן וּמַכִּיר כִּי כָּל הַטוֹב הוּא מִמִּי שֶׁנִּקְרָא הַטוֹב, הוּא הַקְּב"ה, וְכִפִּי שְׁאוּמְרִים בְּבִרְכַּת מוֹדִים: הַטוֹב, כִּי לֹא כָּל רַחֲמִיךְ. וְהַכֶּרֶת הַטוֹב הִיא הַכֶּרֶת הַקְּב"ה הַנִּקְרָא הַטוֹב.

וְכַאֲשֶׁר יַחֲסֹר לְאָדָם מִדַּת הַכֶּרֶת הַטוֹב לְבוֹרָאוֹ, קָרֹב לְהַתְקִיִּים בּוֹ הַנֵּאמָר בִּתְהִלִּים ד': [פסוק] בּוֹר כֶּרֶחַ וַיַּחֲפֹרְחוּ וַיִּפֹּל בַּשְּׁחַת יַעֲלֶה:

וְעַל דֶּרֶךְ הַצַּח יֵאָמֵר שֶׁאֵם אֵין מַכִּיר אֵת בּוֹרָאוֹ, סוֹפּוֹ לְהַכִּיר בּוֹ מִתּוֹךְ בּוֹרֵוֹ שֶׁחִפֵּר לֵעֲצָמוֹ, שֶׁם נָפַל בְּשְׁחַת יַעֲלֶה. וּמִתּוֹךְ שֶׁנָּפַל בְּשְׁחַת יֵאמֹר עָלָיו הַפְּסוּק שְׁחַת לֹא, לֵעֲצָמוֹ וְלֹא לְבוֹרָאוֹ. וְלִכֵּן מִמִּשְׁיַד הַפְּסוּק הַבֵּא [פסוק] וְאֹמַר: יָשׁוּב עָמְלוֹ בְּרָאשׁוֹ וְעַל קִדְקִדּוֹ חֲמָסוֹ יִרְד, וְזֶה הַמוֹם שֶׁבִּבְנֵינוּ. כְּנֵאמַר: בְּגִיז מוֹמָם. וּמוֹסִיף בְּפֶרֶק ק' בִּתְהִלִּים לֹמַר דֶּרֶךְ הַתִּיקוֹן [פסוק] אוֹדָה ה' בְּצִדְקוֹ וְאַזְמִרָה שֶׁם ה' עָלִינוּ: כַּאֲשֶׁר יוֹדֵה בְּמִצִּיאוֹת הַקְּב"ה, וְיוֹדֵה

להקב"ה על כל טובותיו וצדקותיו אשר עשה עמו, ויפסיק להיות דורך עקש ופתלתל, כנאמר להמשך בְּנֵי מוֹמָם.

ולעומקו של מקרא יש לומר שבאומרו, דורך עקש ופתלתל, בזה גופא ירמוז דרך התיקון: שכן חלק את המלה פתלתל לשלשה: פ-תל-תל. וכאמור: פ=פה, תל=תלמוד, תל=תפילה. ופירושו שכך יהיה דרך תיקונו: כאשר כל פה להקב"ה יודה, ע"י תלמוד ותפילה. וכפי שאמרו חז"ל [ברכות ל.] על הפסוק [שה"ש ד, ד, ד], כַּמְגִּיל דֹּד צָוָרָךְ בְּנוֹי לְתַלְפִּיּוֹת, מאי תלפיות – תל שכל פיות פונים אליו. והיינו פתלתל.

ועל דרך הרמז, גם באומרו שחת לו לא, ירמוזו אליו מליא לדרך התיקון. אל תקרי לו לא אלא לולא. וכדאמר דוד המלך, (תהלים כז-יג) לֹלֵא הָאֲמֵנִי לְרֵאוֹת בְּטוֹב ה' בְּאֶרֶץ חַיִּים. וכפי שדרשו חז"ל בגמרא [ברכות ד.] אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו. וכאמרו ולואי שכן. ואשר על כן יהיה פירושו לעומקו של מקרא: ולואי והאמנתי. זו משאלת הלב של דוד עקש ופתלתל שלא יראה השחת באמרו: לו לא, ותחת אשר שחת מתוך גאווה, יאמר עתה מתוך שפלות והכנעה: שחזתי, [כמובא בתהלים לה, יד] כִּאֲבָל אִם קִדֵּר שְׁחֹזְתִּי, והוא נוטריקון על דרך הצח: אֲשַׁחֲרֶךְ בַּתְּפִלְתִּי! וכמובא בתהלים [סג, ב]: אֱלֹקִים אֱלֹהֵי אֲתָהּ אֲשַׁחֲרֶךְ צִמְאָה לִךְ נַפְשִׁי כִּמְהָ לִךְ בְּשָׂרִי בְּאֶרֶץ צִיָּה וְעֵינִי בְּלִי מַיִם.

וכאשר במקום פתלתל יהיו "תל שכל פיות פונים אליו", אזי יפסיקו להיות דורך עקש, ומומם לא יהיה עוד בס, עד אשר יעיד עליהם יודע תעלומות: כִּלְךָ יָפָה רַעְיָתִי וּמִמֶּנּוּ אֵין בָּךְ. [שה"ש ד, ד, ד].

ועל דרך הסוד, מום הוא אחד משמות ע"ב הקדושים של הקב"ה, היוצאים משלשת הפסוקים של ויסע ויבא ויט הסמוכים לשירת הים [שמות, יד, יט-כ-כא]. והוא מלאך של חסד ורחמים אשר שלחו הקב"ה להעיד על כנסת ישראל: וּמִמֶּנּוּ אֵין בָּךְ.

דפי פרשת השבוע בר-אילן האזינו פג

חמישה חומשי תורה

עלי מרצבך פרופ' אמריטוס, המחלקה למתמטיקה, אונ' בר-אילן, ונשיא המכללה ירושלים

לפי מסורת עתיקה, ספר התורה שלנו מחולק לחמישה חלקים, "חמישה חומשי תורה". כינוי זה מופיע במספר מקומות בתלמוד הבבלי (מגילה טו ע"א; חגיגה יד ע"א; נדרים כב ע"ב; סנהדרין מד ע"א), בתלמוד הירושלמי (סנהדרין י, הלכה א) ובספרות המדרשית.

חלוקת התורה לחמישה ספרים מוזכרת גם בשפות עתיקות. נזכיר למשל את שם התורה ביוונית עתיקה: Πεντάτευχο (פנטטייכוס) המורכב משתי מילים "פנטה" שפירושה חמש ו-"טייכוס" שפירושה ספר, מגילה או כלי. מילה זו, בצורה Pentateuch, התקבלה ככינוי לספר התורה בלטינית, באנגלית ובשפות מודרניות נוספות. לא קיימת חלוקה עתיקה אחרת של התורה. ידועות אמנם חלוקות לפרקים וכן ל"סדרות" ול"פרשות השבוע", אבל חלוקות אלו מאוחרות יותר, ולא תמיד התקבלו על ידי הקהילות השונות.

להלן אתייחס לחלוקה לחמישה חומשי תורה, ואנסה להציג כאן אפיון לכל אחד מהחומשים, וכן נקודות חיבור במעבר שביניהם, אף כאשר ההפרדה בין ספר לספר נראית מלאכותית. נראה שלכל ספר יש נושא מרכזי ועיקרי מחד גיסא, ומאידך גיסא חמשת הספרים כולם באים לתאר את תולדות האדם, את הקשר העמוק בין ה' לעמו ואת צורת ההתנהגות של ישראל מול בוראו.

2. כותרות

אתחיל בכותרות ואמשיך בפירוט. **בראשית**: יסודות לקראת לידת עם. **שמות**: השגחה א-לוהית על עם ישראל. **הטרינסצנדנטיות**. **ויקרא**: פעולות האדם הישראלי כלפי מעלה. **האימננטיות**. **במדבר**: ניסיון חיי העם במדבר. **דברים**: יישום מעשי של חיי העם בארצו. תורה שבעל פה.

3. פירוט

כעת, יש להרחיב ולהסביר תוכנו של כל ספר בפני עצמו.
ספר בראשית מתאר את ראשית האנושות, ולכל אורכו ישנם מריבות וחילושים אלימים בעיקר בין אחים: קין והבל, יצחק וישמעאל, יעקב ועשו ולבסוף יוסף מול אחיו. שני האחים האחרונים המוזכרים לקראת סוף הספר הם אפרים ומנשה. הם אינם רבים ואינם מקנאים אחד בשני, אפילו כאשר הסבא יעקב מברך אותם ומשכל את ידיו, ובזה נותן כאילו עדיפות לאפרים על מנשה הבכור. מנשה שותק ואינו מעורר מריבה על כך. ספר בראשית מסתיים כאשר סוף סוף, ואחרי כל המאבקים בין אחים, ישנה אחווה אמיתית במשפחה. זהו השלב הראשון או הפרה-היסטוריה של עם ישראל. שמעתי פעם את הפילוסוף עמנואל לוינס אומר:

"התרבות מתחילה כאשר אתה נותן זכות קדימה לזולת לפני עצמך" (תרגום חופשי). אין עם ואין אומה אם אין אחווה שלמה כבר בתוך יחידת המשפחה. מדובר בתהליך איטי אבל הכרחי להמשכיות ולהתרוממות. אז יכול להתחיל תהליך ההיווצרות של עם ישראל, וזהו תחילת ספר שמות.

רמזים לרעיון זה מוצאים ברש"י בסוף ספר בראשית (נ:כא): "יש לך אח שהורג את אחיו?" ועוד רמז: "וַיֵּרָא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שְׁלֹשִׁים גַּם בְּנֵי מְכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה יָלְדוּ עַל בְּרָכִי יוֹסֵף (בראשית נ, כג), "גדלן בין ברכיו" (רש"י). בפעם הראשונה מוזכרים גם בני דודים אוהבים. רק כשיש אחווה בין האחים, יכול להיווצר עם. עתה הספר הראשון יכול להסתיים וסיפור העם יכול להתחיל.

ספר שמות: כבר בפרק הראשון (פסוק ט) מופיע הביטוי "עם בני ישראל" (אמנם אצל פרעה). כדאי להתבונן בפרשה האחרונה של ספר שמות, פרשה קצרה בת חמישה פסוקים, בה יש מילה אחת החוזרת על עצמה בכל פסוק ופסוק והיא המילה "ענן": "וַיִּכַּס הָעֲנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד"; "כִּי שָׁכַן עָלָיו הָעֲנָן"; "וַיְבַהֲעֵלוֹת הָעֲנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן"; "וְאֵם לֹא יַעֲלֶה הָעֲנָן"; "כִּי עֲנַן ה' עַל הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם" (שם' מלד-לח).

שכיחותה של המילה "ענן" בספר שמות בולטת במיוחד – עשרים פעמים, הרבה יותר מבשאר הספרים. בספר בראשית היא נזכרת פעם אחת בעניין הקשת: "אֵת קִשְׁתִּי נָתַתִּי בְּעֵנָן" (בראשית ט, יג). בספר שמות היא מופיעה תמיד כמושג אלוהי, כגון: "בְּעֵמֹד עֲנָן לִנְחֹתָם הָדָרָד (שמות יג, כא); "כְּבוֹד ה' נִרְאָה בְּעֵנָן" (טז, י); "וַיֵּרֶד ה' בְּעֵנָן (לד, ה)". הענן מופיע פעמים רבות בתיאור עליית משה על הר סיני (סוף פרשת משפטים) ובכל פרשות המשכן.

בספר ויקרא הענן מתקשר לפעולת האדם בביטוי "עֲנַן הַקֶּטֶרֶת (ויקרא טז, יג)", בפרשת הגורלות של עבודת יום הכיפורים. נזכר גם שבמשך ארבעים שנות הנדודים במדבר, ענן מלווה ומוביל את בני ישראל בכל שעות היום, ועמוד אש (עשן) בלילה. מה זה "ענן"? מבחינה פיזיקלית זהו חומר במצב של גז שצורתו משתנית ואינה ניתנת לחיזוי. בפילוסופיית יוון העתיקה הוא מבטא את הכאוס, הוא ה"תהו ובהו" שלנו. זהו אי-הסדר (ההיפך של הקוסמוס המסודר) שלא ניתן למדידה, וכאמור לא ניתן לחיזוי. הכאוס היווני משמעותו היעדר אלוהים, לעומת הכאוס היהודי שפירושו הסתרה מכוונת.

בכל התורה הענן רומז על השגחה עליונה, ועל דאגתו של הקב"ה לכל הצרכים של עמו. נוכחות ה' בעולם מקשה, לכאורה, על הבחירה החופשית של האדם, ותפקיד הענן הוא לכסות על התערבות אלהים במהלך ההיסטוריה. מדובר בהשגחה שאינה ניתנת לחיזוי, מעין השגחה מוסתרת. הענן רומז על קשר בין עם ישראל לקב"ה, קשר מכוסה, שתוצאותיו יכולות להשתנות, המשאיר לאדם ולעם את הבחירה החופשית.

הפסוקים האחרונים של ספר שמות מבליטים את ההשגחה העליונה הנסתרת, ובכך מסכמים את הספר המתאר את יצירת עם ישראל. הענן מסמל את האקראיות המאפשרת את ההשגחה העליונה ביחד עם הבחירה החופשית של האדם.

מושגי ההשגחה והבחירה החופשית אינם סותרים אחד את השני, כי אותו ענן בלתי ניתן לחיזוי מאפשר לאדם לפעול, לקדם דברים, לחדש ולהתחדש. אכן ההשגחה העליונה והבחירה החופשית של האדם יכולים לדור בכפיפה אחת.

מהי מהות ספר שמות הנקרא גם "ספר השני" על ידי פרשנים רבים, כמו רבנו בעל "הלכות גדולות" התשובה היא יצירת עם והתערבות ה' בעולם. השכינה המיוצגת על יד המשכן – ולא המקדש – שבנייתו כבריאת העולם, צריכה לכלול בסיס גשמי הניתן לכימות, אבל גם אקראיות ואי-סדר, שענן הקטורת שאין בו צורה מסמל אותו. זו ההמשכיות של הבריאה.

הפסוק האחרון של ספר שמות, בסוף כל פרשיות המשכן, מזכיר ומדגיש את הענן: "כִּי עֲנַן ה' עַל הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַסְעֵיהֶם". פסוק זה מסיים

את מעשה המשכן ומאפשר לישראל להגיע לדרגת האחדות הגבוהה ביותר: דרגת "בית ישראל".

העם הנבחר והשגחת ה' עליו על ידי הענן – זאת המהות היסודית של ספר שמות, הנקרא "הספר השני" המשלים את הבריאה.

ספר ויקרא: רק אחרי שמתוארת ההשגחה העליונה הגלויה והנסתרת, ספר ויקרא יכול להתחיל. הוא מבטא את השלב הטבעי הבא: את פעולות האדם הנעשות כדי להתקרב לבוראו על ידי הקורבנות ומצוות נוספות: "אָדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קָרְבָן לַה'".

גם מושג ההבדלה מופיע במיוחד בספר ויקרא (גם בפרשת שמיני יי וגם בפרשת קדושים), למשל: "וְלִהְיֶה בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֹל וּבֵין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר. פְּעוֹלַת הַהִבְדֵּלָה אֵינָה דָבָר שֶׁל מֶה בִּכְךָ. נִזְכּוֹר שֶׁבִּפְרָק הָרִאשׁוֹן שֶׁל בְּרִאשִׁית, בְּפֶרֶשֶׁת הַבְּרִיאָה, הַבִּיטוּי "הַהִבְדֵּלָה" מוֹפִיעַ מִסֵּפֶר פְּעָמִים וְשֶׁם זֶהוּ פְּעוּלָה שֶׁל הַקֵּב"ה; רַק הוּא מִסוּגָל לַהֲבַדִּיל.

רק אחרי שהאדם מתחיל בעצמו להקריב קורבנות, לקיים מצוות ולהתקרב אל ה', הוא מקבל את הכוח הזה המאפיין אותו לעומת בעלי חיים אחרים; הכוח של ההבדלה, הכולל גם חוכמה, בינה ודעת. לא לחינם ברכת ההבדלה נאמרת בברכת 'חונן הדעת', הברכה הראשונה מתוך הברכות האמצעיות של תפילת העמידה.

יש הבדל בין ענן לעשן. הענן בא מלמעלה ויורד אל האדם. העשן רומז על הכיוון ההפוך: בא מלמטה ועולה למעלה. העשן של הקורבנות היוצא על ידי האדם מבטא את האימננטיות, המציינת חשיבה וקיום לפי המהות הפנימית, הטבועה והכלולה בעולם על פי חוקים ברורים וקבועים, חוקי העולם הפיזי.

הספר מסתיים בפסוק "אֱלֹהֵי הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר עָוָה ה' אֶת מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהָר סִינִי". זהו סיכום של כל המצוות שנאמרו בהר סיני, בתורה שבכתב. לכאורה סיימנו; יש עם ישראל ויש קשר הדדי בינו לבין הקב"ה. קשר זה מתבטא בהשגחה העליונה וקיום המצוות בעזרת ספר התורה, שהוא ספר הוראות להתנהגות ישראל בעולם. עתה צריך לעבור ליישום הדברים.

ספר במדבר הוא תיאור הניסיון הראשון של התנהגות העם, שיש בו קשר הדדי עם הקב"ה. הספר מתחיל בהצגת הרקע עם המילים "בְּמִדְבַּר סִינִי בְּאֶחָל מוֹעֵד". אחרי כמה הצלחות בתחילת הספר "וַעֲנֵן ה' עָלֵיהֶם יוֹמָם וָלַיְלָה", נתקלים בכישלונות רבים. בגלל השוני הרב בין תחילת ספר במדבר לסופו, יש שחילקו אותו לשלושה חלקים: החלק הראשון: פרק א' עד פרק י"ג. החלק השני: "וַיְהִי בְּנִסְעֵ הָאָרֶץ... וּבְנִחֹזָה יֹאמַר (במדבר י', לה-לו)" מורכב משני הפסוקים האחרונים של פרק י', והחלק השלישי: מפרק י"א עד סוף הספר מכיל סדרה של כישלונות, המוכיחים שיש בעיה עקרונית של חיי העם במדבר. עם ישראל אינו מצליח לקיים שם את התורה וליצור את הקשר עם ה'. א"ה. אחרי התקלה הגדולה של חטא העגל, עם ישראל עדיין נצטווה לבנות משכן ולהמשיך את התוכנית לכניסה לארץ ישראל. חטא המרגלים השהה את זה לארבעים שנה. אבל עם ישראל עשה והצליח לקיים שם את התורה, ויצר קשר חזק מאוד עם הקב"ה.

הספר מסתיים בפסוק "אֱלֹהֵי הַמִּצְוֹת וְהַמִּשְׁפָּטִים... בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יִרְחֹו", הרומז על התקדמות, אך גם התרחקות מהר סיני.

א"ה. איני יודע מה הוא סוף עם ישראל קרוב לכניסה לארץ ישראל, ודאי נתרחקו מהר סיני. יש אפשרות אחרת?

ספר דברים נקרא בפי חז"ל "משנה תורה". חז"ל הרגישו בו פרדוקס מסוים, ודנו בו. מצד אחד יש בו חזרות רבות ברשימת המצוות המופיעות בו, ומצד שני יש בו חידושים והדגשים שונים בהשוואה לספרים הקודמים. התשובה היא בהבנת הביטוי "משנה תורה": לחזור פעם שנייה עם תוספת של הדגשים שונים.

הספר מתחיל ב"אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל", ובהמשך "בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בָּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת" (ה). אם ספר במדבר הוא תיאור של ניסיון כושל, [א"ה. ומה עם כִּי שָׁבַע יְפֹול עֲדִיק וְקָם (משלי כד, טז)? תְּקִלּוֹת בְּדֶרֶךְ אֵינֶן כְּשִׁלּוֹן] ספר דברים הוא היישום המוצלח לחיי היהודים במשך הדורות. המילה "באר" משמעותה פירוש של התורה מול בעיות חדשות, ויישומה.

רש"י אומר בסוף הספר: "ישר כחך ששברתו". שבירת הלוחות מסמלת את כוח ההתחדשות. משה נותן כוחות לעם ישראל להמשיך ולמצוא פתרונות¹² לכל התמודדות חדשה בעולם. זו מהותה של התורה שבעל פה.

4. סיכום

זאת מהות התורה: לספר לנו וללמד אותנו על היווצרות העם, על הקשר ההדדי בין הקב"ה לבין עמו ובסופו של דבר על יישומו של הקשר הזה בחיי היום יום. יישום זה הוא המתכון לאדם הפרטי בהתנהגותו הפרטית ולעם כולו בהתנהגותו ההיסטורית. שמעתי מבני ישי בשם הרבי האחרון מחב"ד, שבכל אחד מחמשת חומשי התורה, הרש"י הראשון כותב על חיבתו של הקב"ה לעם ישראל. למרות החלוקה לחמישה ספרים, יש אחדות ביניהם והיא חיבתו של ה' לעם ישראל. ע"כ פרופ' עלי מרצבך נר"ו.

הפטרת האזינו

הרב גור אריה צור נר"ו ויִשְׁתַּחֲוֶה חֶשֶׁךְ סְבִיבֹתָיו סְכוּת חֶשֶׁרֶת מִים עָבִי שְׁחָקִים עֵינַי לְעִיל¹³ בְּדִרְשָׁת צוֹר יִלְדֵךְ תִּשִּׁי שְׁתִּיקוֹנִי הוּא בְּפִסּוֹק יִשְׁתַּחֲוֶה סְבִיבֹתָיו סְכָתוֹ, כֹּאשֶׁר אֹר הַסּוּכָה מֵאִיר כֹּל הַפִּינוֹת הַאֲפִילוֹת שֶׁנֶּחֱשָׁכוּ עַל יְדֵי תְּשִׁי. וְאֹר הַסּוּכָה עֲצָמוֹ בֹּא מִכַּח רֹאשׁ הַשָּׁנָה וְיוֹה"כ, וְנִטִּילַת הַלּוּלָב, שֶׁהֵם כִּנְגַד מַחֲשֵׁבָה דְבוּר וּמַעֲשֵׂה, לְהַשְׁלִים קוֹמַת הָאָדָם בְּעַת צֵאתָנוּ זְכָאִים וְשִׂמְחִים מִלִּפְנֵי ה' אֵל תוֹךְ אֹר הַסּוּכָה וְאִשֶּׁר עַל כֵּן נִקְרָא חֹג הָאֲסִיף, שְׂאוּסָף בַּחֲבוּבֵי אֶת הָאֹר הַגָּדוֹל שֶׁל יְמֵי הַתְּשׁוּבָה וְהַרְחָמִים לְהֵאִיר דְּרַכָּנוּ גַם בְּצֵאתָנוּ מִן הַסּוּכָה חֹזְרָה לְבֵיתָנוּ, כִּהְכֵנָה לְקִרְאָת הָאֹר הַגָּדוֹל שֶׁל שִׂמְחַת בֵּית הַשְּׂוֹאֵבָה בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ שִׁיבְנָה בִּב"א.

מִן לַחֲכָם וְיַחֲכָם-עוֹד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע שם):

<http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באתר דרשו <http://www.dirshu.co.il/?p=140390>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באתר **גליונות** (jewishoffice.co.il)

אם אתם מתעניין

בהגטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתם מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בעניינים לשוניים

בכתובת: info@maanelashon.org

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכתובים ☺

¹¹ א"ה. בדפוס ראשון נוסף 'אשריך בן-עמרם'.

¹² למה לא פתרונים כלשון יוסף?

¹³ דרשה זו נכנסה לגליון האזינו פא.